

Віталій ТЕЛЬВАК,
orcid.org/0000-0002-2445-968X

*доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету
(Дрогобич, Львівська область, Україна) telvak1@yahoo.com*

НОВА ПРАЦЯ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ КУЛЬТУРУ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ: АКАДЕМІЧНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ¹

Інтелектуальний чин української еміграції до цього часу вивчений вкрай фрагментарно і то здебільшого у біографічному ключі. Причинами цього є як багатолітнє домінування проблематики доби національного наукового відродження кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., так і важкодоступність потрібних джерельних матеріалів, що відклалися в західноєвропейських і американських колекціях. Тому чимале зацікавлення серед дослідників викликають праці, що приносять нове осмислення ключових феноменів діаспорного українознавства та впроваджують до обігу незнані джерельні масиви. На жаль, за останні десятиліття таких студій з'явилося зовсім небагато, що вочевидь не відповідає вагомості внеску еміграційних інтелектуалів у збереження, плекання та трансляцію традицій національної науки. Тому рецензована збірка про академічну культуру українського зарубіжжя постає помітним історіографічним явищем, яке заслуговує на відзначення та докладне обговорення.

Книга «Академічна традиція українського зарубіжжя...» стала видавничим ефектом широкого вшанування громадськістю 80-ліття визначного організатора української науки, президента УВАН у США (від 2006 р.), авторитетного германіста проф. Альберта Кіпи. Оскільки цей знаковий у нашій інтелектуальній культурі літературознавець є майже ровесником очолюваної ним інституції, то виданий на його пошану том до певної міри можна розглядати також і як відзначення 70-річного ювілею самої УВАН. Відзначимо, що завдяки добрій УВАН-івській традиції видавати збірки праць на пошану своїх очільників, широке коло дослідників отримують доступ до чималої кількості малознаних матеріалів, які дозволяють зануритися у світ цієї чоловічої діаспорної наукової

інституції. Пригадаємо читачеві, що в 2004 р. вийшов меморіальний том на пошану першого президента УВАН у США Михайла Ветухіва (Михайло Ветухів, 2004).

Рецензована праця має доволі добре продуману архітектоніку. Відповідальні редактори книги знані українські гуманітарії Ігор Гирич і Леонід Рудницький всі зібрані матеріали поділили на три великі тематичні рубрики. Перша за традицією містить різнопланові матеріали про самого ювіляра та його родину. Друга найбільша частина, затитулована «Видатні гуманітарії УВАН у США», поділена на підрубрику студій і документів. До третьої тематичної рубрики віднесено літературознавчі праці. Завершують збірку іменний покажчик та змістовні довідки про авторів, в яких наведено не лише звичну інформацію про наукові регалії та актуальне місце праці, але й окреслено коло їх наукових інтересів.

Першу частину збірки відкривають подібні за змістом англо- та україномовні тексти давнього приятеля ювіляра Л. Рудницького. В них він, за власними словами, «зі зору пташиного лету» і з доречною часткою товариського гумору стисло, але водночас містко охарактеризував здобутки колеги-германіста як вченого, педагога і культурно-громадського діяча. Ця характеристика промовисто демонструє небуденність довголітнього національного служіння А. Кіпи в багатьох ділянках української культури. Цінною складовою згаданих дописів є найбільш повна на сьогодні бібліографія творів Ювіляра, як і наведений перелік отриманих ним нагород, грантів і відзначень.

Осмислення різноплановості національного служіння А. Кіпи продовжив у змістовній розвідці ще один упорядник збірки І. Гирич. Він цілком виправдано пов'язав «круглі» дати визначного вченого і очолюваної ним інституції, наголосивши на плеканні Ювіляром академічної традиції УВАН у США. Змальовуючи на тлі родинної

¹ Liber amicorum на пошану президента УВАН у США проф. Альберта Кіпи / відп. ред.: І. Гирич і Л. Рудницький. – Нью-Йорк – Київ: УВАН у США, ВД "Простір", 2021. – 680 с.

історії головні віхи життєпису А. Кіпи, київський учений найбільш повно на сьогодні відтворив його становлення як визнаного літературознавця-германіста, талановитого педагога, вмілого організатора наукового й освітнього життя та авторитетного ініціатора багатьох важливих громадських проєктів. В підсумку читач отримує перший досвід інтелектуальної біографії Ювіляра, що поза сумнівом стане вихідним пунктом розважань для подальших дослідників його життя і творчості.

Важлива складова науково-організаційної діяльності А. Кіпи – його наполегливі зусилля з налагодження продуктивних взаємин між УВАН та українськими материковими установами перебуває у центрі уваги допису академіка Миколи Жулинського. З багатьма цікавими мемуарними подробицями директор Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України оповів про налагодження і поступове поглиблення плідної міжінституційної співпраці, акцентувавши соборницьку поставу Ювіляра у його зусиллях над єднанням спільними проєктами розділених океаном українських інтелектуалів. Підсумком такої співпраці та фінансової підтримки з боку УВАН стали численні популярні в Україні видання творів класиків нашої літератури, мемуарних джерел, каталогів і довідників тощо.

Наступні два тексти присвячені передчасно померлому батькові Ювіляра – визначному українському піаністу-віртуозу Вадиму Кіпі (1912-1968). Упорядники збірки опублікували меморіальний допис його дружини – знаного педагога Алли Кіпи (1916-1977), яка продовжувала справу чоловіка, певний час провадячи його музичну школу. Зі зрозумілою емоційністю у ставленні до рідної людини, мама А. Кіпи відтворила образ безмежно залюбленої у свою справу людини, яка попри чималі життєві випробування вміла знаходити час для постійного фахового самовдосконалення, громадської праці та зворушливої опіки над рідними і близькими. Важливою частиною нарисів є зібрані авторкою розпорошені періодичними виданнями відгуки на виступи її чоловіка, що дозволяють нам скласти уявлення про розмаїття рецепції його виконавської майстерності. До осмислення феномену Кіпи-піаніста звернувся і знаий композитор та педагог Анатолій Житкевич. Він також змалював широту творчого діапазону Маєстро, підкресливши його внесок у виховання молодого покоління піаністів та промоції української музичної культури у США. Окремо автор зупинився на вшануванні українською громадою в Америці пам'яті свого визначного виконавця.

Завершують першу частину збірки різнопланові ілюстративні матеріали. Так, читач отримує можливість познайомитися з фотокопіями багатьох привітань А. Кіпі з 80-літтям від таких реномованих інституцій як НАН України, НАПН України, Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, Український вільний університет, Інститут історії України НАН України, Колумбійський університет, Об'єднаний український американський допомоговий комітет, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України і НТШ у Львові. Також Ювіляра привітали його численні колеги з багатьох країн світу. В підсумку, ми отримуємо уявлення про розлогість академічних контактів А. Кіпи та його помітне місце в світі української науки і культури.

Унікальним за змістом є підібраний упорядниками фотожиттєпис Ювіляра. В ньому вміщено кілька десятків рідкісних світлин, в яких знайшли відображення найбільш важливі моменти родинної, сімейної, професійної і товариської історії визначного вченого. Це уможливило читачеві відчутти колорит національного життя другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та візуально зануритися у ті події, про які йшлося у згаданих вище дописах.

Друга частина збірки містить десять дослідницьких студій і три джерельні матеріали, присвячені видатним гуманітаріям, чия діяльність була тісно пов'язана з УВАН у США. При цьому найбільше уваги присвячено інтелектуалам, що в різний час очолювали Академію. Так, вдалу спробу реконструкції малознаного еміграційного періоду життя та діяльності Дмитра Дорошенка в розлогій розвідці здійснив Дмитро Бурім. При цьому особливу увагу київський дослідник зосередив на плідній науково-організаційній праці вченого на форумі УВАН, першим президентом якої він був протягом 1945-1951 рр.

Подібною ґрунтовністю позначено дві студії, присвячені постаті визначного українського славіста-мовознавця Юрія Шевельова, який був президентом УВАН протягом 1959-1961 і 1981-1986 рр. У першій з них знає дослідниця творчості вченого Лариса Масенко запропонувала цікаве бачення інтелектуальної біографії Ю. Шевельова на тлі його доби. В другій знавці спадщини літературознавця Сергій Вакуленко та Катерина Карунік всебічно реконструювали важливу для Ю. Шевельова проблему визначення місії українського еміграційного науковця та еміграційної академії.

Також дві розвідки у збірці відведено визначному українському історичному Олександр

Оглоблину, який очолював УВАН протягом 1970-1979 рр. Вже згадуваний редактор рецензованої книги І. Гирич здійснив глибоку реконструкцію еміграційної доби життя та діяльності одного з найкрупніших українських гуманітаріїв другої половини ХХ ст. Дослідник переконливо показав значну жертвовність і витривалість О. Оглоблина у його плідних зусиллях з плекання традицій національної науки в діаспорі. Відзначимо, що на сьогодні ця розвідка є найдокладнішою спробою реконструкції надалі фрагментарно вивченого еміграційного періоду інтелектуальної біографії автора «Людей старої України». Інший знаний історіограф Олексій Ясь у широкому контексті історико-економічних студій О. Оглоблина реконструював малознану проблему його незавершеного наукового проєкту 1932 р. з обстеження промисловості Правобережного (Київського) Полісся.

З УВАН у США була тісно пов'язана діяльність знаного літературознавця і філософа Дмитра Чижевського. Як відомо, він був першим головою історично-філологічного відділу Академії. Складну проблему «Чижевський і УВАН» всебічно опрацювала Оксана Блашків. Залучаючи різнопланові джерела, втім і з архіву УВАН у США, дрогибицька дослідниця переконливо показала вагомність цієї інституції у професійному житті вченого та відтворила його поважний внесок у зростання її авторитету в західному світі.

Доля ще одного визначного українського інтелектуала, який подібно до Д. Чижевського успішно інтегрувався у західну науку, була щільно пов'язана з УВАН у США. Йдеться про культового вітчизняного сходознавця Омеляна Прицака, чия роль у розбудові Академії з'ясувала Таїса Сидорчук. Використовуючи різнопланові матеріали з архіву вченого, що відклалися в Науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія», дослідниця стереоскопічно показала різноплановість понад півстолітнього служіння О. Прицака УВАН як багатолітнього члена управи, редактора численних видань і організатора багатьох наукових форумів. Значною мірою завдяки зусиллям визначного орієнталіста діяльність Академії вдалося успішно інтегрувати у світовий науковий контекст.

Одним із співзасновників УВАН і її багатолітнім секретарем був знаний літературознавець Володимир Міяковський. Саме він доклав найбільше зусиль над збиранням бібліотечних і архівних фондів Академії, їхнім постійним поповненням і впорядкуванням. За це колеги після смерті назвали В. Міяковського «душею і сер-

цем» УВАН. Біографічну силуетку цього визначного діяча інституції на тлі поступу діаспорного українознавства представив Олесь Федорук. При цьому вчений докладніше зупинився на проблемі дослідження В. Міяковським призабутої у нас постаті отця Агапія Гончаренка. У додатку до своєї цікавої розвідки київський дослідник опублікував важкодоступні статтю літературознавця про цього одного з перших політемігрантів на американському континенті й автобіографію героя своєї студії.

Серед перших дійсних членів УВАН була і видатна українська історикиня Наталя Полонська-Василенко. Попри те, що на відміну від більшості своїх колег вона не переїхала до США і залишилася на еміграції в Німеччині, дослідниця до кінця свого життя підтримувала зв'язок з Академією і долучалася до багатьох ініційованих інституцією проєктів. Проявом цієї особливої близькості до УВАН стало рішення Н. Полонської-Василенко передати свій чималий архів на збереження саме американській інституції. Цю цілком незнану проблему у своїй змістовній розвідці вичерпно з'ясувала київська дослідниця Оксана Юркова.

Діяльним членом і вченим секретарем УВАН був історик, педагог і архівіст Василь Дубровський. На жаль, доля відвела йому лише десять років праці на американському континенті. Втім, і за цей порівняно незначний час він чимало зробив для розвитку українознавства в діаспорі. Володимир Пришляк на тлі інтелектуальної біографії В. Дубровського спробував з'ясувати долю його загубленої монографії з історії Гетьманщини. Цінним документальним додатком до розвідки луцького дослідника стали публікація життєписів визначного історика з Архіву-музею ім. Д. Антоновича УВАН у США.

В рубриці листування представлено три об'ємні джерельні матеріали. Острожани Алла Атаманенко і Світлана Годжал ввели у науковий обіг епістолярій Марка Антоновича, який очолював УВАН протягом 1992-1997 рр., з Дмитром Чижевським, яке відклалося в Архіві-музеї ім. Д. Антоновича УВАН у США. В свою чергу, І. Гирич опублікував листування Олександра Оглоблина з багаторічним ученим секретарем УВАН Василем Омельченком, що знаходиться в архіві Академії та Науково-дослідному центрі Інституту досліджень української діаспори ім. проф. Любомира Винара в Національному університеті «Острозька Академія». Також упорядник ювілейної збірки ввів до наукового обігу листування Юрія Шевельова і Олександра Оглоблина, яке відклалося у щойно згаданих УВАН-івській та

острозькій колекціях. Всі названі епістолярні корпуси супроводжують ґрунтовні передмови, в яких містяться перші спроби проаналізувати підняту в листах проблематику та показати її значущість для осмислення інституційного феномену УВАН та діаспорного українознавства загалом. Також на подячну згадку заслуговують розлогі коментарі, що вочевидь завдали упорядникам чимало клопотів, але відкривають перед читачем чимало малознаних, а нерідко й цілком невідомих фактів, подій і сюжетів інтелектуальної історії нашого зарубіжжя.

Зрештою, остання тематична рубрика рецензованої збірки містить три літературознавчих матеріали з обшару тем і проблем, що ними традиційно цікавилися співробітники УВАН. Так, луцький дослідник Сергій Романов з'ясував соціокультурну ідентичність «розірваної нації» у візіях Лесі Українки і Ольги Кобилянської. Осмислення лесезнавчої проблематики продовжила миколаївська літературознавиця Тетяна Шестопалова, відтворивши вагомість політичної складової у творчості видатної поетеси. Зрештою, знана українсько-американська дослідниця Ірина Іванкович запропонувала цікаву візію літературних перехресть творчості хрещеного батька Ювіляра Василя Барки та Леоніда Рудницького.

Насамкінець, на окреме відзначення заслуговують взірцеве мовно-стилістичне редагування та художнє оформлення ювілейної збірки. Тут

добрі слова слід сказати на адресу відповідального секретаря Тамари Скрипки та редакторки Лариси Білик, які знайшли вдалий баланс між авторськими стильовими практиками і потребами літературно-композиційної цілісності всієї книги. В свою чергу, Видавничий дім «Простір» забезпечив вишуканий поліграфічний рівень видання, запропонувавши низку оригінальних художніх рішень. Так, поряд із розміщеним на початку збірки якісним фотопортретом Ювіляра, першу сторінку книги прикрашено екслібрисом УВАН у США авторства Якова Гніздовського. Також цікавим видавничим рішенням є друк матеріалів першої біографічної рубрики на крейдяному папері, а решти частин з дослідницькими текстами і джерелами на комфортному для читання кремовому книжковому. Все це робить книгу помітним явищем сучасного українського книговидавництва.

Таким чином, рецензована збірка постає вагомим внеском в осмислення діаспорної інтелектуальної культури загалом й інституційного феномену УВАН, зокрема. Завдяки вміщеним аналітичним розвідкам, документальним матеріалам і візуальним джерелам книга проливає світло на чимало незнаних раніше подій і явищ еміграційної гуманітаристики. Та що важливіше – вона спонукає до подальших історіографічних пошуків, що мають врешті уможливити появу узагальноючої міждисциплінарної студії про академічну традицію українського зарубіжжя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михайло Ветухів. Перший президент УВАН у США / упоряд. Л. Дразевська, Л. Лиман ; ред. А. Гумецька ; Українська вільна академія наук у США. Нью-Йорк ; Київ ; Львів : Місіонер, 2004. 384 с.

REFERENCES

1. Mykhailo Vetukhiv. Pershyi prezident UVAN u SShA [Mykhailo Vetukhiv. The first president of UVAN in the United States] / uporiad. L. Drazhevska, L. Lyman ; red. A. Humetska ; Ukrainka vilna akademiia nauk u SShA. Niu-York ; Kyiv ; Lviv : Misioner, 2004. 384 s.